

Scandia introducerar

Eviga emotioner och konstruerade känslor

Riktningar inom känslornas historia

Hugo Nordland

Intresset för känslornas betydelse och roll i historiska sammanhang har genererat allt fler forskningsprojekt de senaste tio åren. Det fält som benämns känslornas historia växer med explosiv hastighet, flera forskningscentra har bildats världen över och tilldelats enorma summor i forskningsmedel.¹ Forskningen hämtar teoretisk inspiration från såväl socialkonstruktivistisk kultur- och mentalitetshistoria som mer klassisk social och politisk historia. Men vad kännetecknar egentligen en känslhistorisk metodologi och vilka typer av frågor ställs? Svaret på den frågan måste bli tveetydigt.

Min uppfattning är att det går att urskilja två olika riktningar inom detta forskningsfält. Den ena kan sammanfattas som ett bejakande av människans kognitiva och känslomässiga beskaffenhet som en historisk konstant; få individer skulle antagligen bestrida påståendet att människor alltid har haft känslor. Den andra betonar i stället känslornas skiftande innehåll, kategoriseringar och begrepp över tid. Man bejaktar alltså känslornas innehåll som diskontinuerligt, varför de förtjänar att problematiseras och historiseras.

Idén om känslornas historiska inflytande är trots allt inte helt ny. Detta slår Barbara H. Rosenwein fast i sin historiografiska artikel "Worrying about emotions in history" från 2002. Idén kan åtminstone spåras tillbaka till annales-historikern Lucien Febvre som redan 1941 hävdade att den politiska historien måste förstås med hänsyn till mänskliga faktorer, såsom känslor.² I ett annat sammanhang påpekar dock Rosenwein att historiker alltid uttalat sig om människors känslor: "The topic is paradoxically very old – historians have *always* talked about emotions – and almost entirely unexplored, since for the most part such talk has been either unfocused or misguided."³ Historieskrivningen är alltså full av "unfocused" historical emotion talk⁴ som

oftast fyllt funktionen att formulera mustiga och färgrika beskrivningar av något annat. Syftet med denna introduktion är emellertid inte att peka på ofokuserat känsloprät i historieskrivningen utan att säga något om tendenser i den forskning som i dag benämns ”känslornas historia”.

Kontinuitet – känslor som förklaringsmodell

Ett inte ovanligt argument för att bedriva historisk forskning om känslor är att de utgör en betydelsefull komponent i politisk historia, som likväl förbisetts av tidigare forskning. Anläggandet av ett känsloperspektiv presenteras då som ett botemedel mot ofullständiga verklighetsuppfattningar. Argumentet vilar till viss del på en universalistisk uppfattning om att människor alltid upplevt någon form av känslor, även om känslornas uttryck och konsekvenser varierat över tid. Således föreställer man sig att kunskap om människans kognitiva och psykologiska beskaffenhet utgör ett mycket kraftfullt analysverktyg. Känsloperspektivet kan på så vis fungera som en förklaringsmodell i en liknande anda som civilisationsteori eller ekonomiska utvecklingsteorier. Vad man utifrån detta tänker sig att fältet kan bidra med är alltså nya förklaringsmodeller för politisk förändring som sätter fokus på tidigare förbisedda aspekter av mänskligt beslutsfattande. Detta är den första riktning som jag urskiljer inom känslöhistorisk forskning.

Denna tappning av känslornas historia bygger på att forskaren utgår ifrån en teoretiskt definierad förståelse för vad en känsla innebär och hur den uttrycks. Forskningsuppgiften blir sedan att påvisa känslors närvaro i olika situationer och förklara dessa situationer utifrån känslans fördefinierade dynamik. Exempel på detta återfinns bland annat i forskning inspirerad av sociologen Randall Collins begrepp ”emotionell energi”. Denna energi sägs framför allt uppstå i samband med ritualer av olika slag och får deltagarna att känna solidaritet, självförtroende och en vilja att interagera med andra.⁵ Den emotionella energin i sig kan inte beläggas i något källmaterial som står historikern till buds. Begreppet inrymmer i stället en förklaringsmodell som hör till det teoretiska planet; energin förutsätts finnas där och empirin ordnas till exempel på dess uttryck.

Vad som hamnar i fokus är således hur historiska företeelser kan förklaras utifrån en nutida förståelse av känslors påverkan på mänskligt handlande. Så vill också historikern och antropologen William M. Reddy peka ut lidandet som en historiens katalysator. Utifrån sin stipulerade teori om att samhällen förändras när tillräckligt mycket socialt lidande ackumulerats hos grupper med makt att handla, gör han en ny tolkning av den franska revolutionen. Vid tiden för Bastiljens stormande hade en utpräglad sensibilitet hunnit bli en stark subkultur i Frankrike; en subkultur som centerades kring uppfatt-

ningen att dygden hade sitt ursprung i människans känslor. Sann dygd kunde bara realiseras om människan tilläts följa sitt hjärta. Vidare tolkades känslouttryck som manifestationer av en individs inre beskaffenhet och åsikter. Ju kraftfullare en känsla uttrycktes, desto innerligare troddes den vara. Den franska revolutionen störtade en äldre hovkultur där presentation och att hålla masken betydde allt. Den första revolutionsfasen drev igenom sensibilitetens anda på bred front. När sedan jakobinerna tog makten drevs sensibiliteten till sin spets. Minsta känslovall tolkades som uttryck för innerliga åsikter och hållningar. Därmed blev visad rädsla inför terrorväldets metoder något oerhört farligt. Detta terrorvälde fick förödande konsekvenser när alla som visade minsta rädsla inför jakobinernas blodiga metoder mycket väl kunde tas för förrädare. Visad fruktan inför regimen måste enligt den rådande känsluregimen betyda att man var en fiende av revolutionen, annars fanns ju inget att frukta. Reddy menar att terrorns våldsamma manifestationer skapade stora mängder rädsla och lidande. Alla, eller åtminstone den brevskrivande elit som Reddy studerar, blev rädda för att anklagas som förrädare mot revolutionens ideal; av samma anledning riskerade alla att ses som förrädare mot revolutionen. Det franska folkets ackumulerade lidande ledde till handling genom att jakobinerna sedermera störtades.⁶

I Reddys tolkning av franska revolutionen fyller hans känsloteori de luckor där historikerns källmaterial inte tillåter en empirisk tolkning. Det franska folkets allmänna lidande är något som tolkas in, en strukturerande berättelse om det förflutna. Den syn på känslor som inryms i det använda perspektivet spelar rollen som berättelsens inneboende logik och därmed blir perspektivet en förklaringsmodell att tolka historiska skeenden genom.

Även om Reddy i sin bok vill påvisa en förklarande princip till varför en regim avlöser en annan så kan han inte bortse ifrån att känslouttrycken i sig är konstruktioner vars betydelser och kontext måste uppmärksammas. Vad som skiljer de båda

”C'est affreux mais nécessaire” (”Det är rysligt men nödvändigt”), anonymt kopparstick från *Journal d'Autre Monde*, 1794. Här syns giljotinen och dess offer – ansikten förvridna av skräck inför den franska revolutionens terror. Bildens titel avslöjar dess innebörd: avrättningarna ansågs förfärliga men nödvändiga.

riktningarna åt är således hur historikern inordnar enskilda uttryck i större sammanhang. Dessa sammanhang kan vara både teoretiska och empiriska. William Reddys tolkning av jakobinernas fall som ett resultat av ackumulerat lidande bland parisarna har här fått utgöra exempel på en teoretisk nivå. I det följande ska jag diskutera sådan forskning som framför allt centreras kring det empiriska intresset för känslornas betydelse i sin egen samtid och hur begrepp och uttryck ändrat mening över tid. Det är den andra riktningen inom det forskningsfält som studerar känslornas historia.

Diskontinuitet – känslor som konstruktioner

I Thomas Dixons övertygande bok *From Passions to Emotions. The Creation of a Secular Psychological Category* framträder många goda argument för att inta en ödmjuk hållning inför hur känslornas konceptuella innehåll och kategorisering har förändrats över tid. Studien syftar till att problematisera det nutida psykologiska begreppet emotioner (*emotions*).⁷ Dixon har skrivit en idéhistoria över psykologiska teorier i en anglosaxisk sfär från medeltiden till i dag.⁸ En viktig utgångspunkt är att allt för mycket vikt har tillskrivits etablerandet av psykologi som akademisk disciplin under 1800-talet. Definitionen av ”psykologi” i Dixons studie famnar bortom dess akademiskt institutionaliserade 1800-talsform: ”[P]sychology is the systematic study of (primarily human) mental life”,⁹ en definition som öppnar för talet om förmoderna psykologiska teorier. Dixon poängterar själv att systematiska studier av det mänskliga psyket har pågått under mer än tusen år.¹⁰

Förtjänsten med Dixons bok är sålunda att en förståelse som sträcks ut över tidsaxeln har något viktigt att säga oss om hur vi själva tänker kring och definierar den psykologiska kategorin känslor. Så identifierar Dixon till exempel en viktig övergångsperiod under de sekler som omger året 1800. Sekularisering är begreppet som får beskriva en rörelse där kunskap om människans känslor alltmer hämtades från ett samtal med vetenskapliga anspråk, snarare än från den äldre periodens teologiskt och moralfilosofiskt inriktade diskurs. En viktig poäng som Dixon framhåller är att känslor (*emotions*) som en akademiskt definierad psykologisk kategori formulerades först framåt mitten av 1800-talet. Den skotske filosofen Thomas Browns föreläsningar under tidigt 1800-tal pekas ut som en viktig vattendelare och den tydligaste punkten som markerar när den nya kategorin framträdde som en tydlig diskant i idéhistoriens brus. Den kategorisering som tog form under 1800-talet och som ligger till grund för dagens tänkande kring känslor beskriver Dixon som en sammanslagning av en rad kategorier som var meningsskapande under äldre tid. När vi i dag talar om känslor eller ”emotions” inrymmer begreppet

allt det som under tidigmodern tid refererades till som ”affekter”, ”passioner”, ”drifter”, ”begär”, etc.¹¹

From Passions to Emotions är en bok som på ett mycket förtjänstfullt sätt lämnar läsaren med fler frågor än svar. Implikationerna som Dixons studie för med sig illustrerar en viktig teoretisk poäng. Alla som vill skriva känslornas historia måste förhålla sig till de likheter och skillnader som föreligger mellan nutida och dåtida känslokategorier. Hur vet vi som historiker verksamma under 2000-talet vilka begrepp och termer som under exempelvis 1700-talet ingick i det vi kallar ”känslor”, när denna kategori ännu inte hade formulerats i samtiden? Hur påverkar denna begreppslika förändring vår möjlighet att urskilja känslor i historiska källor? Är det verkligen känslor vi studerar? Som historiker bör vi, med hänsyn till Dixons resonemang, inta en ödmjuk hållning inför det äldre samhällets motsvarigheter till den moderna känslokategorin. Hur tankegodset strukturerades i kategorier som ”passioner”, ”affekter” och ”känslor” utgör i sig ett intressant och viktigt studieobjekt. Det är även ett angreppssätt som lämnar ett större utrymme åt uppfattningen att känslor är konstruerade föreställningar och att deras innehåll därmed präglas av en historisk diskontinuitet som bör beaktas.

En studie som förtjänstfullt anammar en sådan inställning är *Passion is the Gale. Emotion, Power and the Coming of the American Revolution* av Nicole Eustace. I den får vi följa en utveckling från det tidiga 1700-talet fram till självständighetsförklaringen som markerar den amerikanska revolutionens utbrott 1776. 1730-talet utgör studiens främre avgränsning, en tid då positivt laddade känslouttryck fungerade som ett slags markörer för en sensibilitet som utgjorde ett kulturellt kapital hos den brittiska eliten. De ansåg sig själva kapabla att tämja och förfina de ädla känslor som de hade inom sig, en kapacitet som människor ur de lägre klasserna saknade. I andra änden av samma logik tillskrevs de lägre klasserna negativt konnoterade ”passioner”. Passionerna associerades tydligt med själviskhet. Kategorin rymde inre rörelser som enligt eliten måste kontrolleras, såsom vrede och lust.¹² I den revolutionära retorik som sedan formades ovanpå en bas av moralfilosofisk debatt under 1750- och 60-talen, inte minst bland Pennsylvanias kväkare, transformerades känslorna till allmänmänskliga attribut. I den kväkerska människosynen existerade ingen åtskillnad mellan hög och låg; man hade inte olika känslomässig kapacitet beroende på om man tillhörde eliten eller var slav. Alla människor delade samma känslor. Denna grundtanke blev central i den kommande revolutionsretoriken. Detta möjliggjorde att patriotiska känslor kunde ges en enande funktion, anses som allmångods och bli det sammanhållande kitt som möjliggjorde en revolutionär enhet.¹³

Sammanfattande reflektioner

I både Dixons och Eustaces böcker är känslorna föremål för ett empiriskt intresse. Detta skiljer sig från Reddy på så sätt att han intresserar sig för känslorna framför allt på ett teoretiskt plan. Olika förhållningssätt frammanar olika typer av resultat. Liksom hos Reddy tillmäts känslorna förklaringskraft hos Eustace, men på ett annat sätt. Här är de retoriska figurer snarare än handlingsgenererande mekanismer. I 1700-talets Pennsylvania markerade de ett nydanande tankeinhåll som utgjorde en grundförutsättning för att revolutionens kraftfulla grundsats om alla människors lika värde över huvud taget skulle kunna formuleras.

Mellan känslolohistoriens två riktningar gapar emellertid ingen avgrund. På ett kunskapsteoretiskt plan innehåller varje studie aspekter av båda riktningarna. Liksom det för Reddy är omöjligt att bortse från kontexten kan inte Eustace bortse från den moderna kategorin "känslor" som formar intresset. Själva intresset för känslornas historia är något som uppstått i modern tid och därmed definierats utifrån de kategorier som strukturerar dagens tänkande. Detta är i sig inget problematiskt, varje historikersamhälle ställer egna frågor utifrån intressen som varierar över tid. Men för att förståelse för äldre tiders känsloliv ska kunna uppstå, snarare än ett anakronistiskt projicering av nutida känslouppfattningar på historiska sammanhang, behöver någon form av horisontsammansmältning ske mellan en modern känslokategori och dess äldre motsvarigheter. Thomas Dixons bok exemplifierar hur detta kan göras på ett klarsynt sätt. Att det inte föreligger någon oförenlighet mellan riktningarna omvittnar även det faktum att det hittills inte uppstått några tydliga schismer eller skolbildningar inom fältet. Snarare utgör synsätten att känsloperspektivet belyser en historisk kontinuitet respektive diskontinuitet de två ytterligheterna på en gråskala av olika hållningar som är förenliga med varandra. Forskare från båda sidor tycks kunna diskutera obehindrat och ta varandras forskningsresultat på allvar.

Men trots de båda riktningarnas kunskapsteoretiska förenlighet står det klart att varje formulerad forskningsfråga orienterar sig åt endera hållet på skalan. Att här föreligger tyngdpunktsskillnader vad gäller empiriska intressen och metodologiska utgångspunkter är tydligt. Om känslornas innehåll betraktas som kontinuerligt eller diskontinuerligt får konsekvenser för vilken typ av undersökning som kommer att produceras. Detta är något man bör vara medveten om. Kanske kommer denna skillnad så småningom att accentueras och leda till skolbildningar. Med tanke på den växtkraft som finns inom fältet är det troligt att någon form av meningsgrupper kommer att formaliseras under de kommande åren. Den som läser får se.

Emotions – eternal or construed? Directions in the history of the emotions

As a field of historical research, the history of the emotions has been expanding rapidly in the last decade. Although it is a field with an obvious identity, it lacks a clear consensus on methodology, neither have various schools of thought been recognized. However, in this brief introduction to the field I argue that two different approaches can be distinguished in research on the history of the emotions. The first emphasizes continuity in the cognitive constitution of man. If we assume that humans have always had emotions and that they have had similar effects on human behaviour down the ages, then we have a powerful analytical tool with which to understand decision-making and political processes. Consequently, one could say that this first approach views the history of the emotions as characterized by continuity.

The other approach is to problematize the meaning and cultural effects of different emotions over time. The implicit assumption is that the same emotions have had different effects on people in different cultures at different times. Emotions are constructs just as much as thoughts and ideas are constructs. Consequently, one could say that this second direction views the history of emotions as characterized by contingency.

These two approaches are not divided by an epistemological chasm, however. On a theoretical level one must always combine the two approaches to some degree. Even if looking to the continuity of emotions, one must still be aware of the cultural context in which the object of study is set. And even if emotions are constructs, it is still hard to overlook the fact that the idea that emotions make up a consistent category is heavily reliant on a notion of continuity.

On a methodological level, however, it is necessary to choose between the two directions, since this choice of approach determines what objects of study are of interest and what questions are of relevance.

Keywords: history of emotion, continuity, contingency

Noter

- 1 Exempel är The Centre for the History of Emotions vid Queen Mary Institute i London och Center for the History of Emotions vid Max Planck-Institut für Bildungsforschung i Berlin.
- 2 Barbara H. Rosenwein, "Worrying about emotions in history", *The American Historical Review*, vol. 107, nr 3, 2002, s. 821–823.
- 3 Barbara H. Rosenwein, *Emotional Communities in the Early Middle Ages*, Ithaca 2006, s. 1.
- 4 Rosenwein 2006, s. 1.
- 5 Denna definition av begreppet "emotionell energi" är hämtad ur Lars Dahlgren & Bengt Starrin, *Emotioner, vardagsliv och sambälle. En introduktion till emotionssociologi*, Malmö

- 2004, s. 61–63. Deras svenska terminologi har betraktats som etablerad, se Tom Olsson & Git Claesson Pipping, *Dyrkan och spektakel. Selma Lagerlöfs framträdanden i offentligheten i Sverige 1909 och Finland 1912*, Stockholm 2010, s. 26. Se även Christina Florin, *Kvinnor för röst. Kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse*, Stockholm 2006.
- 6 William M. Reddy, *The Navigation of Feeling. A Framework for the History of Emotions*, New York 2001, s. 181f., 185, 197–199, 207–210.
- 7 I svensk forskning används ofta termen ”känslor” som en direktöversättning av engelskans ”emotions”. Här föreligger emellertid en problematik som på intet sätt gör översättningen inadekvat, men som man bör vara medveten om då man resonerar utifrån begreppet känslor. Problematiken består i att ”känslor” också används som direktöversättning av ”feelings”. Mellan ”feelings” och ”emotions” råder en väsentlig skillnad i innebörd. ”Emotions” innehåller alltid tankar och värderingar som i sin tur utlöser en emotionell reaktion på en händelse eller ett objekt. ”Feelings” handlar i stället om själva de fysiologiska reaktioner som menas utgöra resultatet av en ”emotion”. ”Feelings” har sålunda inga objekt utan syftar till den inomkroppsliga upplevelsen, som naturligtvis inte kan studeras via de medel som står till historikerns förfogande. Se Peter Goldie, *The Emotions. A Philosophical Exploration*, Oxford 2000, s. 50–83.
- 8 Thomas Dixon, *From Passions to Emotions. The Creation of a Secular Psychological Category*, Cambridge 2003, s. 19f.
- 9 Dixon 2003, s. 10.
- 10 Dixon 2003, s. 10.
- 11 För andra intressanta diskussioner kring förmoderna känslokategorier, se Nicole Eustace, *Passion is the Gale. Emotion, Power, and the Coming of the American Revolution*, Chapel Hill 2008, s. 481–486; Leif Runefelt, *Hushållningens dygder. Affektlära, hushållningslära och ekonomiskt tänkande under svensk stormaktstid*, Stockholm 2001, s. 61–89.
- 12 Eustace 2008, s. 5, 484f.
- 13 Eustace 2008, s. 457, 476–479.